

emirlerinin uygulanmaması kasdının bulunması ve isyancıların bu hususta kendilerince haklı bir sebebe (te'vil) dayanmasıdır. Devlet başkanının gayri meşrû usullerle bu makama geçtiğini söylemek veya görevlerini yerine getirmedeğini iddia etmek bu tür haklı sebepler arasındadır. Bu şartın önemi, böyle bir sebebe dayanmadan isyan edenlerin bağî değil, yol kesici sayılmaları ve ona göre cezalandırılmalarıdır. Hâricîler böyle bir te'vile dayanarak isyan etmiş kabul edildiklerinden bağî sayılmışlar ve buna göre haklarında hüküm verilmiştir.

Bağy suçu sabit olan isyancılarla savaşmak ve bu sırada onları öldürmek helâl kabul edilmiştir. Yalnız onların müslüman olduğu ve suçlarının siyasi bir suç teşkil ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Bunun sonucu olarak sadece zaruret halinde ve isyanı bastıracak ölçüde bir şiddete izin verilmiştir. Ele geçenlerin yaralıları öldürülmez, malları ganimet olarak dağıtılmaz ve telef edilmez, aile fertleri esir alınmaz. Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre kaçan âsiler takip edilmez; nitekim Hz. Ali Cemal Vak'asında kaçanları takip etmemiştir. Ebû Hanife ise bu kaçış diğer isyancılara katılmayı sonuçlandıracak ve yeni bir isyana yol açacaksa onların takip edilip yakalanması, değilse takip edilmemesi görüşünü benimsemiştir. İsyanın bastırılmasından sonra harp hukuku hükümleri uyarınca âsilerin isyan sırasındaki öldürme ve yaralama gibi suçları ayrıca cezalandırılmaz; yine bu esnada yaptıkları zararlar tazmin ettirilmez. Sadece isyancılarıyla ilgili olarak ta'zir cezasına çarptırılırlar. Ebû Hanife ta'zir olarak ölüm cezasının da verilebileceğini ileri sürerken diğer hukukçulara göre ölüm cezası dışında bir ceza uygulanır. İsyan sırasında işlenen zina, içki içmek vb. isyanla ilgisi olmayan suçlar ise ayrıca cezalandırılır. İsyanlıların işgal ettikleri bölgelerde idareci sıfatıyla yaptıkları icraatlar özel hükümlere tâbidir (bk. DÂRÜLBAĞY).

Hukukçuların bir kısmı isyan başlamadan âsilerle savaşılamayacağı kanaatinde. Onlar bu görüşlerini Hâricîler'e hitaben, "Siz başlamadıkça biz sizinle savaşa girmeyiz" (Mâverî, s. 73) diyen Hz. Ali'nin uygulamasına dayandırmaktadırlar. Çoğunluğu teşkil eden hukukçulara göre ise âsiler hazırlık yapmakta ve isyan edeceklerine muhakkak nazarıyla bakılmakta ise savaşa başlamak için fiilen isyan etmeleri beklenmez, çünkü bu durum fitnenin büyümesine sebep olur.

Ancak barış yoluyla kendilerine engel olunabileceği umuluyorsa bu yol tercih edilmelidir.

Devlete isyan ve bu isyanın bastırılması İslâm hukukunda bir iç mesele olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan yabancı bir devletin âsilere yardım etmesi düşmanca davranışa teşebbüs kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-⁵Arab, "bğy" md.; *Kâmus Tercümesi*, "bğy" md.; *Müsned*, V, 66; Buhârî, "Ahkâm", 4, "Cihâd", 108; Müslim, "İmâre", 39-40, "Fiten", 70-73; Mâverî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 73-77; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1367, X, 48 vd.; İbn Receb, *Câmi'u'l-⁵ulûm*, Kahire 1393/1973, s. 243 vd.; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-⁵kadîr*, Kahire 1356, IV, 498; Remî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, VIII, 382 vd.; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, Kahire 1307, III, 428 vd.; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1375-1378; VI, 4462 vd.; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşri'u'l-cinâ⁵*, Kahire 1959, I, 102, 661 vd.; Muhammed Ebû Zehre, *el-Cerîme*, Kahire 1976, s. 160-168; Hâlid Reşid el-Cümeylî, *Ahkâmü'l-buğât ve'l-muhtârîbîn fi's-⁵ser'atü'l-İslâmiyye ve'l-⁵kanûn*, Bağdad 1979; *Mu.F.*, XVI, 198-208; Muhammed Selim el-Avvâ, *Fi Uşûli'n-nizâmü'l-cinâ⁵ iyyi'l-İslâmî*, Kahire 1983, s. 130-133; Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülle Kavramı*, İstanbul 1988, s. 135-139; Abdürrezzâk es-Senhûrî, *Fıkhü'l-hilâfe ve tetavvüruha*, Kahire 1989, s. 219; Joel L. Kraemer, "Apostates, Rebels and Brigands", *IOS*, X (1980), s. 48-59.

ALİ ŞAFAK

BAHÂ TEVFİK

(1884-1914)

II. Meşrutiyet devri

materyalist fikir adamı ve yazarı.

İzmir'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı; ardından İstanbul'a giderek Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi (1907). II. Meşrutiyet'ten sonra kısa bir süre vilâyet maiyet memurluğu ile Meclis-i A'yân kâtipliğinde çalıştı. Daha sonra ölümüne kadar Rehber-i İttihâd-ı Osmânî Mektebi'nde felsefe hocası yaptı. Zamanında müdahale edilemeyen bir apandisit yüzünden genç yaşta öldü (15 Mayıs 1914). Mezarı Karacaahmet'tedir.

Yazı hayatına 1907 yılında *İzmir* gazetesinde başlayan Bahâ Tevfik, II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden günlerde basına getirilen serbestliğin de etkisiyle, 31 Mart Vak'asından sonra İstanbul'a gelerek gazeteciliğe başladı. 1910 yılında yakın arkadaşı Ahmed Nebil ile, gençlerin fennî ve felsefî bilgilerini arttırmak ve bu şekilde "içtimai ve ilmi bir inkılâbın esaslarını hazırlamak" maksadıyla *Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi*

adlı yayınevini kurdu. Yayımladığı gazete, mecmua, telif ve tercüme eserlerle kısa zamanda dikkatleri üzerine çekti. 1913'te Türkiye'deki ilk felsefe dergilerinden biri olan *Felsefe Mecmuası*'nı çıkardı. Bu dergide daha çok materyalizmi savunan yazılar yazdı. Bu anlayışın dışında kalan veya buna karşı çıkan devrin tanınmış yazar ve fikir adamlarını yazılarıyla tenkit etti.

Bahâ Tevfik bilhassa materyalizm anlayışını yayabilmek amacıyla cemiyette yerleşmiş inançlara, gelenek ve göreneklere karşı âdeti savaşa açarak pervasız yazıları ile aleyhtarlarını da arttırmıştır. *İlm-i Ahlâk* (İstanbul 1330) adlı kitabı yüzünden Ali Kemal'e, filozofluk iddiasında bulunduğu için Rıza Tevfik'e çatmış, *Serâb* (İstanbul 1325) adlı eserinden dolayı Mehmed Rauf'u hırpalayıp Râif Necdet'in fikir ve duygularına hücum etmekten geri kalmamıştır. Maddecî anlayışı tenkit eden eserler yazdığı için Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'ye, Türkçülük konusunda Ziya Gökalp'e, edebiyatın faydasız ve lüzumsuzluğu hususunda Ahmed Hâşim'e sataşmış, böylece bu isimlerin şahsında materyalist görüşün reddettiği bazı fikirleri yargılamak istemiştir. Bahâ Tevfik gayesine ulaşmak için bir yandan da materyalizmin hararetli savunucularından olan Ahmed Nebil ve Memduh Süleyman ile birlikte telif ve tercüme irili ufaklı birçok eser yayımlamıştır.

Bahâ Tevfik'e göre felsefe geleceğin ilmidir. İlmî ve fennî geçerli olmadığı saha faraziye ve nazariye sahasıdır ki buna felsefe denir. Şu halde her zaman dünyanın felsefesi bugünün ilim ve fennî, yarının ilim ve fennî bugünün felsefesidir (*Felsefe Mecmuası*, 1326, sy. 1, s. 1). Ayrıca dinî olsun felsefî olsun eski ahlâk anlayışının tamamen iflâs ettiğini, XX. yüzyılda ahlâkın "insanî" olması gerektiğini savunarak şu görüşleri ileri sürmüştür: Ahlâkın esasını ne semalarda ne de semavî kitaplarda aramak doğrudur. Bu esas yine insanlardadır; onların hareketlerinde ve bu hareketin kaynağı olan fikir, hassasiyet, âdet, içgüdü gibi ruhî ve fizyolojik hadiselerin iyi idaresindedir. Yani ahlâk, iyi olduğu kesinleşen hareketlerin gerçekleşmesiyle uğraşır. Bahâ Tevfik'e göre affetme ve âlîcenaplık gibi insanî özellikler de boş şeylerdir (*Piyano*, 1326, sy. 2, s. 10); sanat ve edebiyat zararlıdır (*Tenkid*, 1326, sy. 1, s. 2); vatan ve millet gibi kelimeler tantanalı sözlerden başka bir şey değildir.

Bahâ
Tevfik

Tenkide halkın zihninde tabu haline gelmiş şeyleri devirmekte girmeli ve tenkit mutlaka yıkıcı olmalıdır (*Tenkid*, 1326, sy. 2, s. 5). Ona göre insanlık en son anarşizme varacak ve orada ferdiyet bütün istiklâlini kazanacaktır.

Bahâ Tevfik bu fikirlerin gerçekleşmesi için immoralizmi (töre tanımazlık) formüle etti ve daha çok bunun savunucusu olarak tanındı. Bu görüşlerinde kendisine rehber olarak aldığı Nietzsche hakkında da bir eser yazdı. Arkadaşları Ahmed Nebil, Subhi Edhem ve Memduh Süleyman'la birlikte yabancı dillerden tercümeler yaptı ve bu tercümelerde kasıtlı olarak tahrifatta bulundu. Tanzimat'tan beri Doğu'ya ve Batı'ya aynı derecede bağlı olan Türk fikir adamları arasında ilk defa Bahâ Tevfik tek yönlü bilgisiyle bütün dikkatini Batı'ya çevirdi. Altı yedi yıla sığan yayın hayatında birçok kitap neşretti. Orta öğretim öğrencilerine, halka, aydınlara ayrı ayrı hitap etti. Aynı zamanda kuvvetli bir polemikçi olan Bahâ Tevfik çağdaşlarına radikal hareketi öğrettiği gibi çeşitli olaylar karşısında kişinin tek başına karar verme meselesinde de örnek oldu. Yaşadığı dönemde "materyalizm" sözünü bayraklaştırmaktan çekinmedi. Felsefenin iki temel meselesi olarak kabul ettiği mantık ve ahlâk üzerinde de önemle durdu.

Bahâ Tevfik yazılarında ve eserlerinde daha çok biyolojiye dayanan bir materyalizmi savunmuştur. Türkiye'de öteden beri muteber olan düşünce anlayışlarına, dine, muhafazakârlığa, boş inançlara ve o dönemin ahlâkına karşı aldığı tavır, yazdığı yazılar ve yaptığı tercümelemlerle açıkça ortaya koymuştur. Fert ve ahlâk, üzerinde en çok durduğu iki konudur. Ferdiyetçiliğin temsilcisi olmakla beraber kadının toplumdaki yeri ve eşitliği, evlilik ve aile kurumu, metafizik düşünce, boş inançlar, din, felsefe ve insan ilişkileri gibi konuları ele ala-

rak incelemiş ve bu konuları çeşitli açılardan tenkide tâbi tutmuştur. Türk fikir hayatında ona gelinceye kadar ateizmi savunan, dine ve dince mukaddes sayılan şeylere karşı sistemli bir şekilde hücum eden çok az kimse vardır.

Bilhassa Ahmed Nebil ile birlikte tercüme ettiği materyalist Alman filozofu Ernest Haeckel'in *Vahdet-i Mevcûd* ve başka bir Alman materyalisti olan Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* adlı kitapları, pozitif ilimlerle uğraşan kimseler ve özellikle üniversite öğrencileri arasında yaygın bir şekilde okunup önemli etkiler uyandırmıştır. Bahâ Tevfik'in yaymaya çalıştığı görüşlerle *Madde ve Kuvvet* adlı kitaba ilk tepki İslâmcı çevrelerden gelmiş, onun tanıtıp yaymaya çalıştığı "biyolojik materyalizm" şiddetle tenkit edilmiş ve savunduğu fikirlere karşı ilmî reddiyeler yazılmıştır. Bu reddiyelerden ilki, Harpütüzâde Mustafa Efendi'nin *Red ve İsbat* (İstanbul 1330) adlı kitabıdır. Bu kitap *Madde ve Kuvvet*'in I. cildine yazılmış bir reddiyedir. Burada materyalizm reddedilirken dayanan deliller daha çok Büchner'in çelişkileri olmuş, bu çelişkiler bazı İslâm âlimlerinin fikirleriyle desteklenmiştir. Diğer önemli reddiyeler ise İsmâil Ferid'in *İbtâl-i Mezheb-i Maddiyyûn* (İzmir 1312), Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'nin *Maddiyyûn Meslek-i Dalâleti* (İstanbul 1332) ve İsmail Fenni'nin *Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâlî* dir (İstanbul 1928).

Bahâ Tevfik'in çıkardığı, çıkmasına yardımcı olduğu ve başyazarlığını yaptığı başlıca süreli yayınlar şunlardır: *Hâle* (İstanbul 1320), *İzmir* (İzmir 1323), *Edeb Yâhû* (İstanbul 1324), *Kadın* (Selânik 1324), *11 Temmuz 1324* (İzmir 1324), *Eşref* (İstanbul 1325), *Musavver Eşref* (İstanbul 1325), *Şehbal* (İstanbul 1325), *el-Ma'lûm* (İstanbul 1326), *Eşek* (İstanbul 1326), *Felsefe Mecmuası* (İstanbul 1326), *Karagöz* (İstanbul 1326), *Kibar* (İstanbul 1326), *Piyano* (17. sayıdan sonra *Düşünüyorum*, İstanbul 1326), *Tenkid* (İstanbul 1326), *Yine O* (İstanbul 1326), *Yûhâ* (İstanbul 1326), *Âlem* (İstanbul 1327), *Yirminci Asırda Zekâ* (İstanbul 1328), *Zekâ* (İstanbul 1328), *Çocuk Duygusu* (İstanbul 1329).

Eserleri. *Biraz Felsefe* (AÜ DTCF, İsmail Saib Sencer Ktp., nr. I/4907); *Fransızca İhtikak Lugatı* (Hasan Vasfi ile, I-II, İstanbul 1323-1325); *Ba's ü Ba'de'l-mevt* (Tolstoy'dan tercüme, İstanbul 1325); *Tedkikât: Terâcîm-i Ahvâl* (İstanbul 1325); *Hassâsiyât Bahsi ve Yeni Ahlâk* (Ah-

med Nebil ile, İstanbul 1910); *Karagöz Salnâmesi* (İstanbul 1913); *Felsefe-i Edebiyyat ve Şair Celîs* (İstanbul 1330); *Muhtasar Felsefe* (İstanbul 1331); *Felsefe-i Ferd* (İstanbul 1332); *Teceddüd-i İlmi ve Edebî* (İstanbul, ts.); *Feminizm-Âlem-i Nisvan* (O. Lacquerre'den, İstanbul, ts.); *Mantuk* (Robier'den, İstanbul, ts.); *Vahdet-i Mevcûd: Bir Tabiiyyât Âliminin Dini* (Ahmed Nebil ile E. Haeckel'den, İstanbul, ts.); *Madde ve Kuvvet* (Ahmed Nebil ile L. Büchner'den, I-III, İstanbul, ts.); *Târîh-i Felsefe* (Ahmed Nebil ile A. Fouillée'den, I-II, İstanbul, ts.); *Psikoloji-İlm-i Ahvâl-i Rûh* (Ahmed Nebil ile, İstanbul, ts.); *Niçe, Hayatı ve Felsefesi* (Ahmed Nebil ve Memduh Süleyman ile, İstanbul, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939, s. 96, 97, 102; Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955, s. 50-51; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, s. 365-387; Süleyman Hayri Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, İstanbul 1967, s. 25-29, 47-88; Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul 1985, s. 105; Mehmet Ö. Alkan, "Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim: Baha Tevfik", *TT*, sy. 52 (1988), s. 43, 44, 47, 49; a.mlf., "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: Felsefe Mecmuası", a.e., sy. 66 (1989), s. 49-56; Rıza Bağcı, "Baha Tevfik Üzerine", a.e., sy. 62 (1989), s. 61, 63, 64; Nuri Akbayar, "Baha Tevfik", *TDEA*, I, 286-287; Ekrem İşin, "Osmanlı Materyalizmi", *TCTA*, II, 368-370.

ABDULLAH UÇMAN

BAHÂ ZÜHEYR

(الها زهير)

Bahâüddîn Ebû'l-Fazl (Ebû'l-Alâ)
Züheyir b. Muhammed
b. Alî el-Mühellebî el-Atekî
(ö. 656/1258)

**Eyyûbîler devrinin
tanınmış Arap şairi ve divan kâtibi.**

Aslen Mısır'ın Saîd bölgesindeki Kus şehriden olup ailesinin hac münasebetiyle gittiği Mekke yakınındaki Nahle'de doğdu (581/1185-86). Emevî kumandanlarından Mühelleb b. Ebû Süfrenin soyundan geldiği için Mühellebî nisbesiyle de anılır. Ailesiyle birkaç yıl Mekke'de kaldıktan sonra birlikte memleketleri olan Yukarı Mısır'daki Kus'a döndüler. Bahâ, o devrin ilim merkezlerinden olan bu şehirde Kur'an, hadis ve edebiyat öğrenimi gördü. İleride yakın arkadaşları arasında yer alacak olan Mısırlı şair ve edip İbn Matrûh'u burada tanıdı. İlk şiirleri, Kus Valisi Mecdüddin b. İsmâil el-Lamti'ye yazdığı altı kasidedir. Bunun